

ANADOLU'DAN İSTANBUL'A GÖÇ VE KENTE TUTUNMA SÜRECİNDE GÖÇMENLER İÇİN
"KAHVEHANELER"İN ÖNEMİNİ 1950 SONRASI TÜRK ROMANI'NDAN OKUMA

Ali KURT

Dr., Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni

ÖZET: Demokrat Parti iktidarıyla birlikte Anadolu'dan İstanbul'a göçün ivme kazandığı ilk dönemlerde kahvehaneler, İstanbul'a uyum sürecinde göçmenler için çok önemli bir işlev görmüş, bir nevi kente tutunma, dayanışma mekânları olmuştur. 1950–1980 yılları arasında Anadolu'dan İstanbul'a göçün anlatıldığı romanlarda da kahvehaneler, Anadolu'dan göçen roman kahramanlarının kent tutunabilmelerini sağlayan önemli yerler olarak işlenmiştir. Bu çalışmada, göçmenlerin bir araya geldikleri hemşehri, esnaf, mahalle kahvehanelerinin ve geçici olarak barınma ihtiyaçlarını giderdikleri sabahçı kahvelerinin 1950–1980 yılları arası Türk romanında izi sürülmüş ve bu mekânlar farklı işlevleriyle ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Romanı, Göç, Kahvehane, İstanbul, Anadolu

“READING THE IMPORTANCE OF COFFEEHOUSES FOR IMMIGRANTS IN THE PROCESS OF
IMMIGRANTS’ HOLDING ON THE CITY AND MIGRATION FROM ANATOLIA TO ISTANBUL
FROM THE TURKISH NOVEL AFTER 1950”

ABSTRACT: Coffeehouses, had an important function on immigrants’ adaptation process to İstanbul during the first period of migration from Anatolia to İstanbul that accelerated at the time of Democratic Party, and they had been kinds of places of immigrants’ holding on the city and solidarity. Coffeehouses were handled as very important places for heroes who had immigrated from Anatolia and their holding on the city in the Turkish Novel in which migration from Anatolia to İstanbul was described. In this study; neighbourhood coffeehouses, tradesmen and townsmen coffeehouses in which immigrants came together and all night coffeehouses which were used for settlement temporarily by immigrants, are searched into the Turkish Novel between 1950-1980 and those places are handled with their different functions.

Key words: Turkish Novel, Migration, Coffeehouses, İstanbul, Anatolia.

Giriş

1950–1980 yılları arasında yaşanan kırsaldan kente göç, milyonlarca insanın büyük kentlere gelmesine ve buralarda yerleşmesine neden olmuştur. Köyden kente içgöç 1945–1950 arasında 214.000 iken, 1950–1955 arasında 904.000'e çıkmıştır. 1965–1970 yılında köyden kente göç edenlerin sayısı 1.939.000'e ulaşmıştır. 1975–80 arasındaki beş yılda ise 1.692.000 civarında olmuştur. (Akşit, 1998: 25) Geniş kitlelerin yaptıkları bu coğrafi olarak yer değiştirme süreci, göçmenlerin hem ayrıldıkları yerleri hem de gittikleri yerleri ekonomik, sosyal, kültürel vb. birçok açıdan derinden etkilemiş, toplumsal anlamda bir değişime ve dönüşüme sebebiyet vermiştir. Bu büyük göçmen grupları, genellikle kentin meslekî yapısına uyum sağlayacak becerilerden yoksun olan, eğitimsiz ve kent yaşamını tanımayan gruplar olduklarından geldikleri kentlerde onların ihtiyaçlarını karşılayabilecek mekânizmalardan, sorunlarına çözüm bulabilecek mercilerden yoksundurlar. Bu nedenle göçmenler kendi “uyum stratejileri”ni yaratmak ve uygulamak zorunda kalmışlardır. (Kıray, 2007: 185) Kırsaldaki hayatlarını ve düşünce yapılarını göçten sonra da değiştirmedikleri için göçmenler; kişisel, yüz yüze, birincil ilişkilerle (patronaj ilişkisi) barınak bulmak, bir gecekondu inşa etmek, bir marjinal sektör faaliyetine başlamak ya da benzer yardımlar için, en yaşlı ya da en tecrübeli kişinin liderliğinde bir araya gelen, bildik akraba-aile işbirliği şeklinde hayatlarını idame

ettirmekte iken sonraları bu karşılıklı destek yerini, kente daha önce yerleşmiş patronlar ve hemşehri grupları tarafından sağlanan daha geniş ve örgütlü koruma şebekelerine bırakmıştır. (Kıray, 2007: 185-186) İşte 1950 sonrası ilk göçmenlerle birlikte kahvehaneler, “kişisel, yüz yüze, birincil ilişkiler” kurabilmek için göçmen gruplarının toplandıkları, bir araya geldikleri çok önemli mekânlar olmuştur. Toplanma ve bir nevi dayanışma mekânları olan kahvehaneler, 1970-1980 yılları arasında dışarıda tutarsak, daha sonraki yıllarda hemşehri dernekleri ve lokalleri şeklinde bir sivil toplum örgütü hüviyetine kavuşarak farklılaşsa da istikrarlı bir şekilde artarak (Bayraktar, Ulaş: 2003, 108) işlevini sürdürmeye devam etmiştir.

1980-1990’lı yıllarda, ekonominin “serbest piyasa ekonomisi”, “özelleştirme” gibi hedeflerle yeniden örgütlenmeye çalışılması, modernleşmenin “küreselleşme” denilen süreçle algılanması ile Türkiye; bir yandan uluslararası düzeyde diğer yandan ise ulusal düzeyde yeni bir döneme girmiştir. Ayrıca bu dönemde Doğu ve Güneydoğu’daki nüfusun terör nedeniyle yer değiştirmeye zorlanması sonucu önemli oranda bir nüfus göç ederken, bu göçten en büyük payı İstanbul almıştır. (İçduygu, Ahmet ve Ünal, Turgay, 1998: 44) Türkiye için birçok açıdan bir kırılma noktası olan 1980’li yıllarla birlikte meydana gelen bu toplumsal değişmeye paralel olarak Anadolu’dan İstanbul’a göçün karakteri de değiştiğinden 1980’li yıllardan itibaren kahvehanelerin 1950-1980 yılları arasında gördüğü işlev de artık farklılaşmıştır. Bu sebeple çalışmamızı 1950-1980 dönemiyle sınırlandırarak Anadolu’dan göçenlerin toplanma ve kente tutunabilme mekânları olan kahvehaneleri, Türk romanına yansıyan yönüyle işlemeyi uygun bulduk.

Osmanlı toplum yapısı içinde kahvehaneler

İstanbul’daki ilk kahvehanelerin, 1554 yılında Tahtakale’de açıldığı bilinmektedir. Kahvehanelerin açılmasıyla birlikte bu mekânların etrafında yeni bir sosyal hayat meydana gelmiştir. (Akyazıcı Özkoçak, Selma 2009: 20) Müslüman erkek nüfus için, ilk kez cami yakınlarında namaz saatini bekleyen kişilerin, zaman geçirme mekânı olarak ortaya çıkan kahvehaneler, giderek kendilerine özgü bir işleve kavuşmuştur.” (Evren, 1996: 49)

XVI. yüzyılın sonlarına kadar İstanbul’daki yaşama alanı mesken, cami, tekke, havra, kilise, çarşılarla sınırlı iken kahvehanelerin yaygınlaşmasıyla sosyal hayat renklenmiş, çeşitlenmiştir. Kahvehaneler, hiçbir devirde sadece bir şeyler içilip geçilen yerler olmamış, satranç, tavla, dama, pike, bezik, briç ve türlü kâğıt oyunları, gençler arasında yüzük ve tuğra oyunları buralarda oynanan; günlük, siyasal ve edebî sohbetler edilen, mahallelinin birbiriyle bulunduğu yerler olmuş, zamanla da örgütlü eğlencenin satın alındığı, Meddah, Karagöz ve kuklaların da eksik olmadığı kamuya açık ilk Türk din-dışı boş zaman işletmeleri hâline gelmiştir. (Emeksiz, 2009: 135)

İstanbul’da kahvehanelerin açılmasıyla Osmanlı toplum yapısındaki farklılık kahvehanelere de yansımış ve farklı kahvehane türleri ortaya çıkmıştır. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gündün güne gelişen kahvehaneler, sivil örgütlenmeler mahalle kahvehaneleri, askeri örgütlenmeler yeniçeri kahvehaneleri şeklinde karşımıza çıkmıştır. Kahvehaneler mekânına, sosyal fonksiyonuna, devam edilen zamana, müşterisine göre şekillenerek ayrışmaya devam etmiş, İstanbul’da seyyar kahvehaneler, kışık kahvehaneler, yatılı kahvehaneler, Tatar, Arnavut, Boşnak kahvehaneleri, Âşık kahvehaneleri, Meddah kahvehaneleri, esrar kahvehaneleri, semaî kahvehaneleri (çalgılı kahvehaneler), beyler kahvesi, aşçılar kahvesi, dominocular kahvehanesi, kumar kahveleri, damacı kahveleri, kuş-baz kahveleri, balıkçı, köçek, hayalci, horozcu, pehlivan, defineci, sandalci ve balıkçı kahveleri ya da uşaklar kahvesi gibi adlarla çeşitlenmelere uğramıştır. Bu kadar çeşitlenmesine rağmen kahvehaneler hep erkek egemen karakterde ve erkek sosyalliğinin çekim merkezi olmuştur. (Emeksiz, 2009: 126-127)

Demokrat Parti iktidarı sonrası ivme kazanan göç sürecinde 1950 sonrası Türk romanına yansıyan yönüyle kahvehaneler

ANADOLU'DAN İSTANBUL'A GÖÇ VE KENTE TUTUNMA SÜRECİNDE GÖÇMENLER İÇİN "KAHVEHANELER"İN ÖNEMİNİ 1950 SONRASI TÜRK ROMANI'NDAN OKUMA

Ali KURT

1950 sonrası Anadolu'dan İstanbul'a göç sürecinde, kimi zaman hemşehrilik kimi zaman gurbetçilik saikiyle göçmen gruplarının toplandıkları mekânlar olan kahvehaneler, göçmenlerin kente tutunabilmelerinde hayati bir öneme sahiptir. Sema Erder'in "İstanbul'da Bir Kent Kondu: Ümraniye" (Erder, 2006) isimli kitabında kahvehanelerin işleviyle ilgili yaptığı tespitler, Ümraniye merkezli ve daha yakın dönemi analiz etmiş olsa da, göç sonrası süreçte göçmenler için bu mekânların önemini ortaya koyması ve bu açıdan bizim çalışmamızı da desteklemesi bakımından oldukça önemlidir. Sema Erder, kahvehanelerin göçmenler için ev dışı mekânlar arasında önemli bir yer tuttuğunu ve genellikle hemşehrileri kapsayan daha geniş bir ilişki ağını gösteren mekânlar olması bakımından önem taşıdığını belirtmektedir. Sema Erder, eserinde birkaç tür hemşehri kahvehanesinden söz edilebileceğini ve özellikle belirli büyüklüğe ulaşmış hemşehri gruplarının bulunduğu gecekondu mahallelerinde, her hemşehri grubuna ait kahvehaneler olduğunu gözlemlediğini söyleyerek bu mekânları şöyle anlatır:

"Bu kahveler, daha çok atfedilen hemşehri grubuna mensup hanelerin erkeklerinin gündelik olarak bulunduğu, kendi gruplarıyla ve özellikle de mahalleyle ilgili sorunların tartışıldığı, haberleşmenin sağlandığı mekânlardır. Bu kahvelerin müdavimleri arasında hemşehri gruplarının ileri gelenlerini ve yerel enformel liderlerini bulmak mümkündür...."

İkinci tür hemşehri kahveleri, hemşehri grubunun, ya geldikleri yöreden getirdikleri hüneleri nedeniyle ya da burada sürdürdükleri dayanışma sonucunda aynı meslek kolunda yoğunlaşmaları nedeniyle ortaya çıkmaktadır. (...) Bu ilişkiler de akrabalık ilişkilerinden ve akrabalık benzeri hemşehri ilişkilerinden farklıdır. Yine ev dışında süren, hanenin yetişkin erkeklerinin katıldığı ve genellikle kent düzeyinde daha geniş bir hemşehri grubunu kapsayan ilişkiler söz konusudur ancak bu ilişki türünün niteliği, yoğunluğu ve konusu daha önce sözü edilen ilişkilerden çok daha farklıdır. Buradaki hemşehrilik ilişkisi, daha çok meslekî dayanışma ilişkisi ile örtüşmektedir. Bu tür meslek gruplarının bulunduğu kahveler ise kentin değişik kesimlerinde oturan ve çalışan hemşehrilerin ulaşabileceği, genellikle daha seyrek gidilen ve kentin daha merkezî bir konumunda olan kahvelerdir." (Erder, 2006: 248-249)

Kırsalda işlevsel olmaları dolayısıyla kahvehaneler, kent yaşamında da göçmenlerin ilk etapta yöneldikleri bir kurum konumundadır. Her kesimden insana kapılarını açan, sınırlayıcı/ayırıcı davranmayan bu mekânlar, göçmenleri kent yaşamıyla tanıştıran kurumların başında gelirler. (Aytaç, 2005/2:179-200) 1950 sonrası Anadolu'dan İstanbul'a göçün hız kazandığı ilk dönemlerde hemşehri ve esnaf kahvehaneleri, Anadolu'dan çalışmaya gelen özellikle bekâr erkek göçmenlerin bir araya geldikleri mekânlar olmuştur. Dolayısıyla 1950-1980 arası Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göçün izini sürdürdüğümüzde neredeyse bütün bekâr erkek göçmenlerin kahvehanelerle az ya da çok muhakkak bir teması olduğunu görmekteyiz.

Orhan Kemal'in **Gurbet Kuşları** romanında İflâhsızın Memet, bekâr odasında birlikte kaldığı Kastamonulu ile hafta sonu gezmeye çıktığında, Kastamonulu onu, babasının yıllarca takıldığı Beyoğlu yakınlarındaki bir kahvehaneye götürür. Daha çok göçmenlerin bulunduğu bu kahvehane, Kastamonulunun babasının yıllardır aynı kahvehaneye geliyor olmasından da anlaşılacağı üzere, genellikle birbirini tanıyan insanların müdavimi olduğu bir kahvehanedir.

"Kastamonulu bir ara:

— Haydi babamgilin kahvesine gidelim, dedi.

İflâhsızın Memet babasının kahvesi olduğunu bilmiyordu:

—Babanın malı mı?,

—Yok canım.

—Ya?

—Başkasının. Başkasının ya, babam çok sever o kahveyi. Otuz yıldır gelir İstanbul'a, hep o kahveye çıkar. Şimdi

varalım görelim de bak, arkadaşlarıyla Altıkollu'ya oturmuştur gene...

(...)

Otururlardı oturmasına ya çok kalabalıktı kahve, omuz omuza. Gözleriyle çevreyi araştırmış, iskemle görememişti. Boş iskemle. Kocaman kocaman bıyıklı hamallar, yapı ustaları, yıllar yılı İstanbul, hem de Beyoğlu'na rağmen ne dilleri, ne de kılık kıyafetleriyle İstanbul'a uyamamış sırk hamalları, Şişli, Nişantaşı, Maçka, Osmanbey gibi kibar semtlerde yoğurt, sebze satıcıları... Dilleri, kılık kıyafetleriyle İstanbul'a uyamamışlardı ama gözlerindeki ışıltı, kocaman bıyıklarındaki hazla İstanbul'un açıkgezülüğünü belki de öz be öz İstanbulludan çok daha kolaylıkla kapmış, bankalara cari hesaplar açmışlardı. İçlerinde apartman kapıcıları, emlak komisyoncularından daha çok kazanan ev, dükkân simsarları, hizmetçi komisyoncuları vardı, çaylarını zevkle yudumlıyor, cigaralarını keyifle fosurdatıp kahvenin cigara dumanından zaten ağır havasını büsbütün ağırlaştırıyorlardı.”(O.Kemal, 1970:219)

Göçmenlerin, Anadolu'dan İstanbul'a geldiklerinde bazen gurbetçi dayanışması, bazen hemşeri dayanışması bazen de meslek dayanışması yaparak toplandıkları bu mekânlara, İstanbul'da tutunmayı başararak cepleri para görmeye, sosyal statüleri değişmeye başladıktan sonra da gelmeye devam ettikleri görülmektedir.

Anadolu'dan İstanbul'a gelen bekâr erkeklerin gurbette yitip gitmemek, birbirlerine destek olmak amacıyla aynı mekânlarda toplanarak bir dayanışma sergiledikleri bilinmektedir. Kahvehaneler, 1950 sonrası ilk göç dalgasında hemşehrilerin iş dışında bir araya geldikleri, daha sonra farklı bir hüviyet kazanacak olan dernek ve lokallerin bir nevi öncüsü durumundadır. Aynı romanda Hamal Veli, İflâhsızın Memet'e kendisinin önceleri devam ettiği böyle bir kahvehaneden bahseder.

“—(...)Bu İstanbul'da bizim hemşehriler çok. Unkapanı'nda eyleşirler çokluk. Kayfe var orda bizim hemşehrilerin. Pehlivanın kayfesi. Kayfenin ardında yatarım ben ya, bakma...” (O.Kemal, 1970: 42)

Hemşehri kahvehaneleri dışında aynı meslek gruplarının toplandığı esnaf kahvehaneleri de karşımıza çıkmaktadır. Esnaf kahvehaneleri, tümüyle İstanbul'un ticaret merkezi diyebileceğimiz yerlerde kurularak şehrin iktisâdi yaşamı içinde oluşan üretime dayalı kültür geleneğinin mekânları olmuştur.(Evren, 1996: 50) Ahmet Çakal'ın **Serseriler Arasında** romanında anlatıcı konumdaki romanın başkahramanının, fırıncı olduğu için bütün fırıncıların gittiği bir esnaf kahvehanesinin müdavimi olduğu anlatılır:

“Neyse bir çuval laf edip kafa şişirmeyelim hemen kahvenin yolunu tuttum. Tüm fırın işçileri bu kahveye takılıyor oradan işe gidiyorlar. Burada her cins arkadaş var. Herbiri bir yola koşuyor, çoğu da eski fırıncılardan.” (Çakal, 1978: 8)

Yine aynı romanda fırıncı olan başkahramanının oturduğu kahvehaneye gelen polis, içerdekilere mesleklerini sorduğunda da müşterilerin çoğunun fırıncı olduğu anlaşılır.

“Bizim sıraya döndü.

“—Fırıncı.”

“—Fırıncı.”

Cavit'e döndü:

“—Ne diyor bunlar” dedi.

“— Onlar fırın işçisi.”

“—Yaa, öyle mi? Bunlar hep burda mı kalır?”

“— Burası esnaf kahvesi. Onlar buradan iş bekler.”

“—Hum” dedi başkalarına döndü.

(...)

Sıra Şapkalı'ya geldi:

"—Fırıncıyı ağa be." dedi Şapkalı.

"—Ne iş yapıyorsun?"

"—Tahta sürerik." (Çakal, 1978: 36-37)

Genellikle aynı meslek grupları, burada olduğu gibi kahvehaneleri kente tutunabilmek için bir mesleki dayanışma mekânı olarak da kullanılmaktadırlar.

Ahmet Çakal'ın aynı romanında, başkahramanın elinde bir mesleği olmasının da verdiği güvenle Anadolu'nun birçok memleketlerini gezdikten sonra şansını denemek üzere İstanbul'a geldiği anlatılmaktadır. Başkahraman İstanbul'a gelir gelmez ilk olarak mesleğini yapabileceği bir iş bulmak üzere esnaf kahvehanesini sorar ve doğruca oranın yolunu tutar. Romanda bu durum şöyle anlatılır:

"—Abem, hôle gideceksin. Önüne bi cami gelecek, ordan içeri dalacaksın, üç tane kahave gelecek önüne. İşte hora Tahtakale, esnaf kahvesi. Tamam mı?"

"Tamam" diye düşmüştüm yola.

Öğle sonuna doğru kahveye yardım, içeriden şöyle bir tur attım. Mideme yatma adamları. Buraları çok kötü anlatmışlardı, kimseyle arkadaş olmaya gelmezdi. Dışarda, saçığın altında düşünceli, kaygılı oturuyorum. Kahveci çay getirdiği zaman ona buranın yabancısı olduğumu söyledim. "Abi, ben buranın yabancısıyım, daha bugün geldim, eğer iş çıkarsa ben giderim." dedim.

Kahveci beni alayla süzdü, dudak büktü:

"—Ne iş yaparsın?"

"—Yardımcıyım."

"—Olur, otur bakalım, iş çıkarsa gönderirim."

"—Sağol abi."

(...)

Derken;

Kahveci cama vurdu, döndüm baktım beni çağırıyor. Sevinerek koştum.

"—Adam arıyorlar, işe gider misin?"

"—O da ne demek oluyor, helbette giderim. Gitmeyip de, burada barbut mu atacağım?"

"—Giderim abi."

Takılıp gittim." (Çakal, 1978: 66-67)

Esnaf kahvehanelerinin gerek işçi arayan gerekse iş arayanların uğradığı mekânlar olduğu görülmektedir. Bu sebeple kahvehanelerin yanında kahvehaneyi işleten kahveciler de her iki grup için önemli konumdadır. Ancak 1950–1980 arası Türk romanında kahvecilerin konumunun derinlemesine işlendiği bir esere rastlayamadık. 1950–1980 arası Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göçenler için çoğu esnaf kahvehaneleri dışındaki diğer kahvehaneler de, bir nevi iş ve işçi bulma trafiğini yönetmekte, âdeta iş bulma mekânları gibi karşımıza çıkmaktadır.

Muzaffer İzgü'nün **Halo Dayı ve İki Öküz** romanında, Halo Dayı ve oğlu İdiris'in İstanbul'a geldikleri ilk gün burada tanıdıkları kimse olmadığından rastgele iş ararken bir inşaatın çavuşunun işçi takımının geldiği bir kahvehaneyi tarif etmesi ve buraya sabah gitmek gerektiğini söylemesi üzerine, geldikleri kahvehanede ameleleri yönlendiren bir komisyoncuyla karşılaşılırlar.

"Kahveye vardıklarında, birkaç kişi kağıt oynuyorlardı. Kahvenin kapısından ilk kez Halo Dayı girdi, ardından oğlu. Garson:

— *Buyruun! dedi gevrek sesiyle. Sonra masaya geldi:*

— *Çay, kahve, bağıri yanıklara da gazoz, dedi.*

— *Yok, dedi Halo Dayı, biz heç birini içmiyecek, biz iş arıyoruz oğul, amalelik işi...*

Garson:

— *Sabahları dayı, dedi... Buraya sabahleyin geleceksiniz. O zaman gelip işçi, götürüyorlar. Öğlen oldu nerdeyse...*

— *Burda heç öyle iş yok mu?*

— *Bilmem ki...*

Kâğıt oynayanlardan birine seslendi:

— *Cevat, baksana şunların derdine... İş arıyorlar!... dedi.*

Kâğıt oynayan adam, "bana ne" der gibilerden eliyle şöyle bir işaret yaptı, hiç o tarafa bakmadan kâğıdın birini masaya attı:

— *Sinek. dedi.*

Halo Dayı kalktı, Cevat denen adamın yanına yaklaştı.

— *Oğul, dedi, et bize bi eyilik, iş arıyoruz, garibik, yeni geldik İsdanbil'a...*

(...)

— *Sen de mi?*

Sonra kağıttan kaldırdı başını, Halo Dayı'ya baktı. İdiris'i süzdü.

— *Sonbahar, dedi, işler kısa şimdi!*

Halo Dayı, sanki karşısındaki adam isterse iş bulmuş gibi yalvardı ona:

— *Oğul, bi iş, garibik, yatacak yudacak yerimiz de yok.*

(...)

— *Biz oğul, ne işi olsa yaparık, daş daşırık, torpeh gazarık, ne işi olursa, siz yiter iş deyin..." (İzgi,1980: 110-113)*

Göçmenlere iş verdiği için sürekli boyun eğilen bu komisyoncudan, Halo Dayı ve oğlu da klasik "Ocağına düştük, sen büyüksün, yap bir babalık..." şeklinde ifadelerle Anadolu insanının iletişim şekliyle iş isterler. Anadolu'dan İstanbul'a hiç bir tanıdığı olmadan gelen göçmenlerin böyle komisyoncuların eline çokça düştükleri ve burada suistimal edildikleri yine 1950 sonrası romanlarda karşımıza çıkmaktadır.

Mesut Tutkun'un **Biz İnsan Değil miyiz** romanında Hüseyin'le Mehmet, İstanbul'a geldiklerinde onları kandıran Abdi ve Müteahhit diye tanıttığı işçi simsarı Süleyman'ın müdavimi oldukları kahvehane Tophane'dedir. Abdi, Hüseyin'le Mehmet'i ilk kez getirdiği bu kahvehane romanda şöyle anlatılır:

"Burası Tophane'nin ara sokaklarında ufak bir kahve idi. Yedi kadar masası, bunların birkaçında oturmakta olan üç beş kişi vardı. Hepsisi kılıksız ve biçimsiz kimselerdi. Kimisi masanın üstüne başını koymuş horul horul uyuyor, kimisi başını ellerinin arasına almış böylece düşünüyordu.

Abdi boş bir masayı işaret ederek:

— *Oturun arkadaşlar şu masaya. Ben hele size yiyecek bir şeyler getireyim dedi.*

Mehmet'le Hüseyin, Abdi'nin gösterdikleri masaya geçtiler. Sandalyalara adeta külçe hâlinde çöküverdiler. İyice yorulmuşlardı. Karınları da epeyce acıkmıştı. Abdi'nin göstermiş olduğu bu ilgi onları pek sevindirmişti.

(...)

Güler bir yüzle masaya yaklaştı:

— *Kusura bakmayın arkadaşlar. Sizi hem beklettim hem de yiyecek pek fazla bir şey bulamadım. Neyse hele siz şunları bir yeyiverin. Bundan sonra daha çok oturup bir arada nasipleneceğiz.*

Abdi hem konuşuyor, hem de torba kâğıtları yırtarak getirdiklerini masaya yayıyordu.

Üç tane domates, iki tane iri salatalık, bir somun ekmeğe, ufak bir kâğıda sarı tuz.

Büyük bir iştihla ortadakiler yenmiş üstüne çaylarda içilmişti." (Tutkun, 1966: 22-23)

Hüseyin'le Mehmet, ilk kez bu kahvehanede Abdi tarafından Süleyman'la tanıştırlırlar. Kahvehane, müteahhit görünen Süleyman'ın, sanki yazıhanesi imiş gibi kullanılır. Süleyman için bu kahvehane, ona bağlı işçilere yiyeceklerini verdiği, çaylarını ısmarladığı bir yerdir.

"Abdi biraz durdu ve Süleyman'a beraberinde getirdiği iki delikanlıyı tanıttı:

— İşte bunlar abi, söylediğim arkadaşlar. Süleyman palabıyığını şöyle elinin tersi ile sıvazladı. Ciddi bir pozla Hüseyin'le Mehmet'i süzdü. Gözü tutmuştu. İşe yarardı bunlar. Abdi sahiden iyi iş yapmıştı bu sefer. Kızgınlığı dağılmıştı, eliyle işaret etti.

— Geçin oturun şöyle dedi. Ortada dolasan garsona dönerek:

— Bana bak Mistik. Bize şöyle namuslu tarafından dört çay getir.

— Başüstüne Süleyman abi, diyerek oda ocakçıya bağırdı:

— Yap abimlerin masasına dört namuslu çay.

Hüseyin göz ucu ile Süleyman denen adamın hareketlerine bakıyor, onu tahlile çalışıyordu. Amma da iri gövdeli idi ha. Sonra itibarlı bir kimseye de benziyordu. Kasabadan köyelerine gelen uzatmalı onbaşı da böyle idi. Onun da sözü dinlenir, istediği hemen yerine getirilirdi. Her yerde bu adamlar bulunuyordu demek." (Tutkun, 1966: 31-32)

Burada asıl dikkat edilmesi gereken, komisyoncuların ve işçi simsarlarının neden kahvehanelerde iş tuttuğudur. Çünkü Anadolu insanı, kente gelmeden önce memleketlerinden de bildiği bu mekânlara karşı yakınlık hissetmektedir. Bu sebeple kahvehaneler, belki de göçmenlerin kentte hiç tereddüt etmeden girebildikleri tek yer olma özelliği taşımaktadır.

Kahvehaneler, romanlarda Anadolu'dan gelen göçmen erkeklerin, özellikle açık mekanlarda çalışmadıkları yağmurlu günlerde ve pazar günleri vakit geçirdikleri yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Muzaffer İzgü'nün **Halo Dayı ve İki Öküz** romanında, Halo Dayı yaşlı olduğu için, asıl önemlisi de para harcamak istemediği için kahvehaneye gitmediğine, ancak oğlu İdris sıkılmasın diye, bu tür zamanlarda kahvehaneye gönderdiğine şahit oluruz.

"Halo Dayı:

— Oğul İdris, sen gençsin bana bakma, isdersen o Durmuş'un dediği gaveye get, oturursunuz...dedi.

(...)

Kahveye gelinceye dek, bu kızların vücutlarının neden bu denli güzel olduğunu düşündü. Bulup çıkaramadı, salt:

"Bu melmeketin suyundan, torpağından." dedi.

Kahveye girince Durmuş'u gördü. Bir arkadaşıyla oturmuşlar, çay içiyorlardı. Yanlarına yaklaştı:

— Selâmünaleyküm, dedi.

Ötekiler:

— Aleykümselam, dediler.

Durmuş, bir sandalye çekti:

— Gel otur, dedi. Sonra kahveciye seslendi:

— Bir çay daha!...

— Eee, dedi Durmuş, bakıyorum gaveye alışıyon ha?

İdris sırıttı, gelen çayın şekerini attı, karıştırmaya başladı." (İzgü,1980: 160)

1950 yılında Türkiye'nin okuryazarlık seviyesine baktığımızda kadınlarda % 19; erkeklerde % 46 iken 1980'li yıllarda ise kadınlarda %55 ve erkeklerde % 80'e yükselmiştir (Koç vd., 2010:15). 1950 yılı için baktığımızda erkeklerde % 46 olan okuma-yazma oranı içinde kentli nüfusun payının daha fazla olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda ilk göç dalgasıyla kırsal kesimden gelen göçmenlerin, özellikle belli bir yaş üstünde olanlarının birçoğunun okuryazar olmadığını söyleyebiliriz. 1950–1980 arası Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göç eden roman kahramanlarının da özellikle erken dönem göçlerinde bu durumun neredeyse birebir

yansımaları görmüş oluruz. Bu bağlamda Anadolu'dan İstanbul'a göç eden okuma yazma bilmeyen göçmenler için kahvehaneler, birçok ihtiyacı karşılandığı yerler olması yanında mektupların da yazdırıldığı mekânlar olmuştur. Muzaffer İzgü'nün **Halo Dayı ve İki Öküz** romanında Anadolu'dan göçen Halo Dayı ve oğlu İdiris de okuma yazma bilmemektedir. Bu sebeple ancak hayatlarında çok önemli bir değişiklik olduğu zaman memlekete mektup yazdırıp haber yollamak isterler. Bunun için de kahvehaneye gidip rica minnet mektup yazdırırlar:

“Bakkaldan zarf kâğıt aldılar... Esnaf kahvesine geldiler. Ayakçının işi bitmiş, gitmeye hazırlanıyordu:

— *Hayrola dayı? dedi.*

— *Oğul, babayın hayrına taze bi mekdup yazıver.*

— *Tam da gidiyordum ha, yarın yazsak?*

— *Sen bilin oğul, madem işin var...*

— *Kısa mı?*

— *Ne diyeceğiz ki oğul, gıssa gıssa...*

Ayakçı, kalem kâğıdı aldı, köşedeki küçük masanın başına geçti.

— *Sevgili karıcığım... dedi*

— *Yoo yoo, dedi Halo Dayı, kalkıp yanına gelerek, beni köve dütt mü edecen bre herif, yaz yaz. İdiris'in anasına...*

Biz çok eyyik, senin de eyi olmanı Cenabı Allah'dan dilerik... Burda babam çavış oldu...

— *İsterseniz yüzbaşı oldu diye yazayım?.. dedi ayakçı.*

(...)

— *Bitti mi? dedi ayakçı.*

— *Bitdi oğul, elin golun dert görmeye...*

— *Verin ben atayım, yolum postanenin üstü...*

— *Hay Allah ırzı gele.*

Halo Dayı, parayı verdi ocakçıya. Oturup birer de çay içtiler, sonra kalkıp kulübelerine geldiler...” (İzgü,1980: 250-251)

Kahvehaneler, okuma yazma bilmeyenlerin memlekete mektuplarını yazdırıldığı mekânlar olması yanında, memleketten gelen mektupların okutturulduğu hatta gelecek olan mektuplar için adres olarak gösterilen yerlerdir. Ayrıca okuryazar olmayan göçmenler için, kent hayatının kendine özgü kurallarından da habersiz olmalarından dolayı ortaya çıkan problemlerin çözüm adresi de kahvehanelerdir. **Halo Dayı ve İki Öküz** romanında, Halo Dayı ve oğlunun oturdukları inşaatı boşaltmaları için belediyeden bir tebligat gelince hemen kahvehanenin yolunu tuttuklarını görürüz. Halo Dayı tebligatı, kahvehaneden gözüne kestirdiği kravatlı birine okutturarak açıklamasını ister.

“Acı haberin ne olduğunu öğrenebilmek için adeta koşarcasına kahveye geldiler. Halo Dayı, kravatlı birini gözüne kestirdi, yanına yanaştı:

— *Efendi oğul, dedi, biz ikimiz de kör cahülük, şu kâatda ne diyor, bi oku hele dayına...*

Kravatlı adam, kâğıdı eline aldı, baş tarafını okudu, son tarafını okudu. Sonra da:

— *Amca, dedi, sizi belediyeden çağırıyorlar, hakkınızda bir zabıt tutulmuş.*

— *Zabıt mi dutmuşlar?*

— *Zabıt zabıt, yani tutanak...*

— *Dutanak?*

— *Evet, tutanak... Evde olmadığınız için tutanağı size tebliğ edememişler, onun için sizi belediyeye çağırıyorlar.*

— *Niye çağırıyorlar?*

Kravatlı adam:

— *Tutanak için, dedi*

— *N'apacaklar bizi?*

— *Bilmem ki...*

Halo Dayı, kimsenin duymayacağı bir sesle:

— *Acep bizi orda döverler mi den oğul? Diye sordu.*

— *Niye dövsünler? dedi kravattı adam. Galiba sizi bir iş için çağırıyorlar, dışarıya su mu akıttınız, yoksa belediye yasaklarının birine mi uymadınız, işte çağırıp bunu söyleyecekler...*

Halo Dayı yine ikircikliydi, anlamamıştı çünkü... Belediye neydi, belediye yasakları neydi, tutanak neydi, hiç birini bilmiyordu ki...

— *Sağ ol oğul, dedi.*" (İzgi, 1980: 212-213)

Kahvehaneler, bu diyalogda da görüldüğü gibi her zaman gurbetçilerin imdadına yetişen mekânlar olmuştur. Kahvehanede bulunan o kadar insan arasında, başına muhakkak benzer problemin geldiği birileri olabileceğinden, buralar gurbetçilerin problemlerinin çözüme kavuştuğu, mutlaka bir bilen olduğu mekânlardır.

Mahalle; hayatın belli bir kültür, değer, inanç, ritüel ve gelenek çerçevesinde örüldüğü, bu yönüyle kendine özgü yapısı, kimliği hayat tarzı ile mücehhez bir ortamdır. Gerçek yaşamdır. (Alver, 2011: 117). Mahalle kahvehaneleri de, "kentin tamamına yayılan ve her mahallede bir merkez oluşturma yoluyla gündelik yaşamın kültürel dolaşım sistemlerini kuran, önemli bir buluşma mekânı olmuştur. Bu yönüyle mahalle kahvehaneleri, kahvehane türleri arasında tarihsel devamlılık gösteren ve en yaygın olan mekânlardır."(Şahbaz, 2007: 53) Mahalle kahvehaneleri, çoğu zaman mahalleyle ilgili sorunların konuşulup çözüme kavuşturulduğu mekânlar olarak da bilinir.

Reşat Enis Aygen'in **Sarı İt** isimli eserinde, roman kahramanlarından Aysima ve arkadaşı Müzehher, Gültepe'de bir fabrikaya işçi olarak girebilmesi için burada oturduklarına dair muhtardan muvafakatname almaya gittiklerinde, mahallenin esnafı Laz İsmail'in, göçmenlerin oturduğu bu gecekondu bölgesindeki mahalle kahvehanelerini eleştirmesi, buralarda kahvehanenin gördüğü işlevi anlatması bakımından önemlidir.

"Nalbur Lâz İsmayılın öfkesi üstündeydi: — Gültepe, Çeliktepe, şu tepe bu tepe. Tam yüz elli kahve var yahu! Diyordu; yüz elli kahvenin yüz ellisi de günün her saatinde dolu... İşsiz güçsüzün sayısını var hesapla gayri... İşsiz güçsüzün çok olduğu yerde jandarma da yetersizse asayişten söz edilir mi? Düşünün ki yetmiş iki buçuk millet burada! Romanya'sından, Yugoslavya'sından kalkıp gelmiş, Bulgaristan'ından, Arnavutluğundan, Türkiye'nin dört bucağından gelmiş karmakarışık seksen bin insan... Esrcarlık burada! Kumarçılık burada! Kanun girmemiştir buraya... "Ülen lâz! Silâhını neden taşırısın?" Diye sorarlar bana... Benim silâhım bir yere patlamaz. Yalnız kendimi korumak için kullanırım. Beni vururlar ama kestirtmem başımı!"(Aygen, 1968:344)

Gecekondu mahallelerinde göçmenlerin mahalle kahvehanelerini doldurdukları, buradan hareketle bu bölgelerdeki işsiz sayısının oldukça fazla olduğu gibi bir sonuca ulaşıldığı görülmektedir. Böylece kahvehaneler, diğer işlevleri yanında özellikle işsiz takımının sığındığı yerler olarak da karşımıza çıkmaktadır. Orhan Kemal'in **Gurbet Kuşları** isimli romanında Zeytinburnu'ndaki gecekondu mahallesinde bulunan kahvehane ise, işinde gücünde mahalleli erkeklerin iş saatleri dışında uğradıkları, vakit geçirdikleri mekân olarak da anlatılmaktadır.

"Kahve arı kovamı gibi işliyordu. Erkenci işçilerden birçoğu, uzak uzak öten fabrikalara yollanıyorlar, kahve boşalır gibi oluyorsa da, değişen vardiyayla birlikte, çok geçmeden, yeni müşterilerin şakacı, uğultucu kalabalığı kahveyi dolduruveriyordu. (O.Kemal, 1970: 438)

Mahalleli erkekler için bir toplanma mekânı olduğunu bildiğimiz kahvehanelerde, elbette her türlü konu konuşulmaktadır. Ancak özellikle siyasi kutuplaşmaların yaşandığı dönemlerde bu mekânlarda konuşulan en önemli konu elbette siyasettir. Bu sebeple siyasi kamplaşmaların yoğun yaşandığı yıllarda kahvehanelerin de ideolojilere göre ayrıldığı görülmektedir. Orhan Kemal'in **Gurbet Kuşları** isimli romanının kahramanlarından Gafur, hapisten çıktıktan sonra düşmanlık beslediği İflâhsızın Memet ve karısı Ayşe'nin Zeytinburnu'nda olduğunu öğrenince bir

kötülük yapabilmeyi kafasında planlayarak onları bulmak üzere, her gün Zeytinburnu'na gitmeye ve boş boş dolaşmaya başlar. Bu sırada gecekondulu mahallesindeki Demokrat Partililerin devam ettiği bir kahvehaneye de sık sık uğramayı da ihmal etmez.

"Öğretmenin gözüne birden gene o, geçen ki adam ilişerek sordu:

— Yahu kim şu adam?

Göçmen, içeriye Selamünaleykümle giren adama baktı:

— Tanımıyorum, dedi.

(...)

Kahveye geçen gün de gelen yabancı, öğretmenin radyoyu çıt diye kapatışına bozularak yerinden kalktı, radyoya yaklaştı, açtı:

— Neden kapatıyorsun?

Öğretmen ters ters baktı:

— Sana ne?

Kısa siyah bıyıklı, küstah yapılı adam:

— Ne demek bana ne? dedi. Ben DP. liyim, hem de VC. li. Burası da DP. li kahvesi, kapatamazsın! Kapatırsın, kapatamazsın derken uzıyan bir tartışma.

Öğretmen:

— Sen kimsin be? dedi. Sen buralı mısın da işimize karışıyorsun?

— Nereli olursam olayım, karışırım elbette!

— Karışamazsın!

— Öyle bir karışırım ki... Yaptırdığın kaçak gecekondudan bile haberim var!

Öğretmenin tepesi attı:

— Olsun be, dedi. Elinden geleni geri koma!" (O.Kemal, 1970: 438- 439)

Gecekondulu mahallesinde çok işlek olan bu Demokrat Partililerin kahvehanesinde, Demokrat Partili olmayan müşterileri de vardır. Siyasi görüşlere göre kahvehaneler ayrılrsa da gecekondulu mahallelerinde daha çok gurbetçi ve hemşeri dayanışması ağır bastığı için çok kesin ve büyük bir ayrışmanın yaşanmadığı görülmektedir. Zaten burada da tartışmaya sebebiyet veren mahallenin dışından gelen biridir.

Yaşar Kemal'in **Deniz Küstü** isimli romanında Menekşe'deki mahalle kahvehanesi çok önemli bir mekândır. Selim Balıkcı'nın ve Zeynel'in yaşadığı mahalledeki bu kahvehane, romanın olay örgüsünün de başladığı yerdir. Zeynel; kahvehaneye gelir, herkesin içinde İhsan'ı öldürür, Selim de Balıkcı Zeynel'in elindeki tabancasını alır ve onu döver, yüzüne tükürerek çeker gider. Selim'in çıkışıyla kendine gelen Zeynel, bütün kahvehanedekilere elinde silâhla, çocukluğunda geldiği Menekşe'de mahalle halkının kendisine yaptıklarının hesabını bir bir sorar. Kahvehanedeki bu hesaplaşmayla biz, Zeynel'in hayat hikâyesinin bir kısmını görmüş oluruz. Daha sonraki zamanlarda yine bu Menekşe'deki mahalle kahvehanesi birçok olayın konuşulduğu bir mekân olur. Romanda, bu anlamda en önemli mekânlardan biri bu mahalle kahvehanesidir. (Y.Kemal, 1978:5-7)

İstanbul'da bir tanıdığı, bir hemşehrisi kendilerine arka çıkacak bir hamisi olmayan göçmen olarak gelen roman kahramanları, özellikle İstanbul'a geldikleri ilk günlerde veya paralarının olmadığı sonraki zamanlarda kendilerine geçici olarak barınma mekânları bulmak zorunda kalmışlardır. Sabahçı kahvehaneleri, daha çok kent merkezinde ve işlek yerlerde bulunan günün 24 saati açık olan ve gece işçilerinin, işsiz güçsüz takımının devam ettiği, müdavimlerden çok gelip geçici müşterilerin yer aldığı mekânlardır. (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1977:105) İstanbul'a gelen gurbetçilerden de barınma problemini gideremeyenlerin bu kahvehanelerde sabahladıkları bilinmektedir.

Ahmet Çakal'ın **Serseriler Arasında** isimli eserinde anlatıcı konumdaki romanın başkahramanı; hamurkâr olduğu için özellikle mevsimlik işçi olarak kışın Anadolu'dan İstanbul'a gelip çalışan, yazın köylerindeki işlerini yapmaya giden işçiler sebebiyle işsiz kaldığı kış mevsiminde, serseri arkadaşlarıyla sabahçı kahvehanelerinde sabahladıklarını anlatmaktadır.

"Günler akıp gidiyor. Tersoluk başlıyor.

Bu gece sabahçıya takılıyor.

Sabahçının yeri oldukça sotalı. Sahibi de eski kıyakçılardan.

Bir lira veren sabaha karşı kelleyi vuruyor masaya. Hoş vermeseler de bir şey demiyor ya.

Polis bir gecede belki on defa burayı yokluyor. Her gece burada birkaç işçiyi (Hırsız) kapıyor. Sabaha karşı bir kar yağmaya başladı. Tam da yağacak zamanı bulmuştu. Böyle terso günlerde kışın kahri çekilir mi? Uyku kara bir dağ gibi üstüme çöküyor.

"— Kalk da gidelim, şimdi bizim ora açmıştır." dedi İbo.

Saat yediye geliyor, ama daha ortalık karanlık." (Çakal, 1978: 24)

Anadolu'dan İstanbul'a gelen bekâr göçmenlerin İstanbul'daki belli bölgelerde bulunan kahvehanelerde, bekâr odalarında, hanlarda kaldığı; bu bölgelerin Cumhuriyet'ten önceki dönemlerde de bu özelliklerinin olduğu bilinmektedir. 1950–1980 arası Türk romanında Anadolu'dan İstanbul'a göçen bekâr erkeklerin çoğunlukla ucuz olduğu için üstlerinde veya arka kısımlarında yatacak yerleri de olan kahvehanelerde barındıklarını biliyoruz. Bu kahvehanelerin genellikle Unkapanı, Küçükpazar tarafında olduğu ve buraların geçici barınma mekânları olarak kullanıldığı görülmektedir. Orhan Kemal'in **Gurbet Kuşları** romanında, İflâhsızın Memet'i kendi kaldığı bekâr odasına götüren Hamal Veli, kendisinin her yıl İstanbul'a geldiğini anlatırken hemşehrilerinin takıldığı Unkapanı'ndaki arkasında yatılabilen bir kahvehaneden bahseder. Orhan Kemal'in aynı romanında Anadolu'dan İstanbul'a göç ettikten sonra şans yaver giderek sınıf atlayan Müteahhit Hüseyin Bey de, Niğde'nin en fakir köylerinin birinde doğmuş, küçük yaşta anası ve babası ölünce dayısıyla İstanbul'a gelmiş, burada da dayısını kaybedince, gurbette yapayalnız kalmış, bu sırada Unkapanı'ndaki kahvehanelerde barınmıştır. Hüseyin Bey sınıf atladıktan sonra karısıyla gittiği üst düzey bir bürokratin evinde geçmişi şöyle hatırlar:

"Duvarlardaki soyut tablolara bakmakta olan karısına gözlerini yavaşça kaldırdı. Hey gidi dünya hey! Kim derdi, kim bilirdi ki Niğde köylerinden birinde hem de galiba en fakirinde doğacak, anasını babasını küçük yaşta yitirecek, dayısıyla İstanbul'a gelecek, dayısını da yitirecek, Unkapanı, Küçükpazar kahvelerinin artlarındaki bekâr odalarında barınacak, hatta kahvelerden birinin biraz yaşlı genç çocuklara düşkün ocakçısının okşamalarına katlanacak; katlanmak ne kelime? Bir sabah, sabahın çok erken saati, daha camlar bile ışımadan ocakçı..." (O.Kemal, 1970: 75)

Ahmet Çakal'ın **Serseriler Arasında** romanında, anlatıcı konumdaki romanın başkahramanı kışın işsiz kaldıklarında zaman zaman kendi gibi hamurkâr serseri arkadaşlarıyla bu tür mekânlarda da barınmaktadırlar. Başkahraman ve arkadaşları oturdukları esnaf kahvehanesinden sabahçı kahvesine gidecekleri sırada, Tophane'de Kürtlerin hanı diye bilinen ucuz bir yer olduğunu öğrenirler. Gecenin bir yarısı Tahtakale'den Tophane'ye yürürler. Nihayet altı kahvehane olan hanı bulurlar. Romanda barındıkları bu mekân anlatıcı konumdaki başkahramanın ağzından şöyle anlatılır:

"Hanın altı kahve, Zaten her taraf kahve dolu.

Yatak kalmaz diye hemen yukarı çıktık. Karanlık bir merdiven. Merdivenin yarısında ışık yandı. Acaba buranın bir parolası mı! Yoksa bir dümen mi?

Kapının gerisinde kirli bir masa etrafında saçlı sakallı üç adam, önlerinde koskocaman bir defter.

Yatacak yer sorduk.

(...)

Adımızı, adresimizi deftere yazdı.

“— İkişer buçuk lira” dedi.

Uzunlamasına bir bina her iki duvarın dibine doğru alt üst ranza yataklar. Belki seksen yatak bir arada. Sobanın etrafı da hasır serili. Gece o hasırların üstüne de adam yatıyor. Oranın fiyatı bir liraymış.

Hasırların üstüne dört beş adam bağdaş kurmuş oturuyorlar. Herbirinin yanında dürüü bir yorgan var.” (Çakal, 1978: 49-51)

Sonuç

1950–1980 yılları arasında yaşanan köyden kente göç sürecini anlatan 1950 sonrası romanlarda kahvehaneler, çok önemli mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. 1950 sonrası romanlarda Anadolu’dan İstanbul’a göçen roman kahramanlarının İstanbul’da tutunabilmelerinde; toplandıkları, bir araya geldikleri gerek mahalle kahvehaneleri gerek esnaf ve hemşeri kahvehaneleri önemli bir işlev görmüştür. Bu mekânlar kimi zaman göçmenlerce “İş ve İşçi Bulma Kurumu” gibi kullanılırken, kimi zaman memlekettekilerle İstanbul’daki adresleri olarak bildirilmiş, kimi zaman memlekete gönderilecek mektupların yazdırıldığı kimi zamansa gelen mektupların okutturulduğu mekânlar olmuştur. Kahvehanelerin göçmenlerin kente uyum sürecinde bir nevi "okul görevi" üstlendiği söylenebilir. Bunun yanında sabahçı kahveleri ve yatacak yerleri olan kahvehaneler de göçmenlerin geçici olarak barınabildikleri yerlerdir. 1950–1980 yılları arası Türk romanında, 1950 sonrası Anadolu’dan İstanbul’a göç sürecinde kahvehanelerin izini sürdüğümüzde bu mekânların; göçmenlerin aidiyet problemi, uyum süreci, kentleşme gibi konuları incelemek için edebiyat sosyolojisi bağlamında kıymetli veriler sunduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

ALVER, Köksal (2011), *"Mahalle: Mekân Ve Hayatın Esrarlı Birlikteliği"*, İdeal Kent Dergisi, Mahalle Özel Sayısı, Sayı:2 , Adamor Yayın Kuruluşu, Ankara, s. 117.

AKŞİT, Bahattin(1998), *"İçgöçlerin Nesnel ve Özel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış"* Türkiye’de İçgöç, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, s.25.

AKYAZICI ÖZKOÇAK, Selma (2009), *Kamusal Alanın Üretim Sürecinde Erken Modern İstanbul Kahvehaneleri, Osmanlı Kahvehaneleri - Mekân, Sosyalleşme, İktidar*, Der. A.Yaşar, Kitap Yayınevi, İstanbul.

AYGEN, Reşat Enis (1968), *Sarı İt*, Ararat Yayınları, İstanbul.

AYTAÇ, Ömer (2005/2), *Türkiye Kentleşmesinde Bir ara Kurum: Kent Kahvehaneleri*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Eskişehir, s.179-200.

BAYRAKTAR, Ulaş(2003), *"Formelleşen Hemşehri Dayanışma Ağları: İstanbul’daki Hemşehri Dernekleri"*, Toplum Bilim Dergisi, Göç Sosyolojisi Özel Sayısı, Ekim, Sayı: 17, Bağlam Yayınları, İstanbul, s. 107–118.

ÇAKAL, Ahmet (1978), *Serseriler Arasında*, Ağaoğlu Yayınları, y.y.

ERDER, Sema (2006), *İstanbul’da Bir Kent Kondu: Ümraniye*, İletişim Yayınları, İstanbul.

EMEKSİZ, Abdulkadir (2009), *"İstanbul Kahvehaneleri"*, Karaların ve Denizlerin Sultanı İstanbul, C. II., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

**ANADOLU'DAN İSTANBUL'A GÖÇ VE KENTE TUTUNMA SÜRECİNDE GÖÇMENLER İÇİN
"KAHVEHANELER"İN ÖNEMİNİ 1950 SONRASI TÜRK ROMANI'NDAN OKUMA**

Ali KURT

- EVREN, Burçak (1996), *Eski İstanbul'da Kahvehaneler*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- İÇDUYGU, Ahmet, ÜNALAN, Turgay (1998), "*Türkiye'de İçgöç: Sorunsallar ve Yöntemler*", Türkiye'de İçgöç, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, s.44.
- İZGÜ, Muzaffer (1980), *Halo Dayı ve İki Öküz*, Bilgi Yayınları, Ankara.
- KIRAY, Mübeccel (2007), *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- KOÇ, İsmet, ERYURT, M.Ali, ADALI, Tuğba ve SEÇKİNER, Pelin, (2010), *Türkiye'nin Demografik Dönüşümü: Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler: 1968-2008*, HÜNEE, Sağlık Bakanlığı, DPT ve TÜBİTAK, Ankara.
- Orhan Kemal, (1970), *Gurbet Kuşları*, Varlık Yayınları, İstanbul.
- ŞAHBAZ, Selin (2007), *Geçmişten Günümüze Kahvehaneler, Kahvehanelerin Sosyal Yaşamdaki Yeri ve Önemi: Aydın Merkez Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- TUTKUN, Mesut (1966), *Biz İnsan Değil miyiz*, Çelikkilt Matbaası, İstanbul.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1977), *Kahve*, C.5, Dergâh Yayınları, İstanbul, s.105.
- Yaşar Kemal(1978). *Deniz Küstü*, Milliyet Yayınları, İstanbul.

